

o narodni enotnosti, jo je takole (14. jun. 1958) odpravilo: „Pittsburški protokol? Vsakemu, kdor zna čitati politične tekste, je jasno, da gre samo za program političnega sodelovanja, ne pa za državno pravno pogodbo. Take pogodbe ni mogel sklepati noben izmed podpisnikov te do absurdnosti povelečevane listine. Ameriški državljani niso bili po nobenem obstoječem pravu pooblaščen, da obvezno in pravnoveljavno določijo za vse čase notranjo ureditev bodoče Češkoslovaške, kakor ni bil T. G. Masaryk pooblaščen, da Čehe in Moravane zaveže za ureditev njihovega političnega sožitja s Slovaki.“

Pred letom dni pa je „Jutro“ (v uvodniku 18. jul. 1937) proglašalo krfsko deklaracijo za „carto constitutivo“, dajalo ji je značaj državno pravnega akta. „Krfska deklaracija predstavlja temelj današnje kraljevine Jugoslavije“. Ker pa tudi pri krfski deklaraciji jug. emigrantski odbor „ni bil po nobenem obstoječem pravu pooblaščen, da obvezno in pravnoveljavno določi za vse čase notranjo ureditev“ Jugoslavije, je rešilo takrat „Jutro“ vprašanje tako, da je prav v tem važnost Krfske deklaracije „ker je suverena kraljevina Srbija priznala odbor jugoslovenskih emigrantov kot enakopravnega sopogodbena in z njim sklenila sporazum, ki ima vrednost pravega državnopravnega akta.“

Če bi pogledali še nekoliko dalje, bi srečali isto skupino, ki izdaja danes „Jutro“, v taboru Pribičevića. Ta je zanikaval državnopravni značaj Krfske deklaracije z istimi argumenti, kot zanikava danes isti krog ljudi „Pittsburško pogodbo“. Takrat je bilo namreč važno vprašanje, ali more biti sprejeta Vidovdanska ustava z navadno večino kljub temu, da zahteva krfska deklaracija kvalificirano večino.

V vsej polemiki okoli slovaškega vprašanja se pa ne „Jutro“ in ne „Slovenec“ nista skušala približati problemu samemu. Pustila sta ga prav tam, kjer sta ga načela. In tako smo bili zopet priče spopada dveh „idej“.

L. Modic.

Kriza Doma in sveta

Kriza Doma in sveta, ki jo je sprožilo Edvarda Kocbeka „Premišljevanje o Španiji“, brez dvoma ni identična s krizo Ljubljanskega Zvona iz leta 1932. Nesporno je, da imata obe krizi vsaka svojo svojstveno izrazitost in posebnost. Vendar pa so nekatere okolnosti in nekateri vzgibi, ki so enaki pri obeh in ki omogočajo, da ju vzporejamo.

Kocbekov članek je že leto dni sèm predmet bodisi javnih razpravljanj po katoliškem časopisju bodisi — in to veliko rajši — vročekrvnih obračunavanj za zaprtimi vrati, medtem ko se o krizi Doma in sveta sami do nedavna sploh ni pisalo. Šele J. Debevec je kot novi urednik Doma in sveta objavil nekaj kronike (DS, 1937—1938, str. 204.), v kateri skuša opravičiti založnika — Katoliško tiskovno društvo (KTD) in posredno očita bivšim urednikom, češ, da nepravilno pojmujejo uredniško in pisateljsko svobodo in da so njihovi kriteriji pri ocenjevanju umetnin napačni. Kot odgovor na kroniko J. Debevca so izdali bivši uredniki Fr. Koblar, Fr. Stele in Fr. Vodnik brošuro „Dom in svet v letu 1937“ (Ljubljana 1938, Samozaložba), v kateri objavljajo korespondenčno gradivo, ki je v zvezi s krizo DS-a, s kratkim, skopim komentarjem. Poročilu bivšega uredništva je še dodano dopolnilo F. S. Finžgarja in izjava E. Kocbeka.

Pri tem je treba podčrtati nekaj stvari, ki se nam zde značilne.

KTD izjavlja naročnikom DS-a v nekem pismu: „Dom in svet smo izdajali kot revijo literarno-estetske smeri (podčrtal por.), s pomembnimi uspehi. Ko pa je revija šla na druga polja (podčrtal por.), je prinesla brez opazke tudi trditve, ki niso več v skladu z načeli Katoliškega tiskovnega društva.“ (DS,

1937—38, str. 206.). S to izjavo se je KTD postavilo posredno na nevzdržno stališče, po katerem se kulturni delavec ukvarjaj s svojo literaturo in s svojimi estetskimi problemi, politiko in vsa načelna, idejna razpravljanja pa puščaj vnevar.

Po izidu Kocbekovega članka so šle stvari svojo in, zdi se, kakor da že vnaprej začrtano pot. — 7. maja se je moralo ustaviti vse uredniško delo, nakar je KTD postavilo pogoje, pod katerimi bi bilo še nadalje pripravljeno revijo izdajati, in sicer: odstavek v Kocbekovem „Premišljevanju o Španiji“, ki govori o heretikih, je treba preklicati, vse članke dajati odslej v pregled, članki o Španiji pa se ne smejo več nadaljevati (glej brošuro „DS v letu 1937“, str. 5. in 6.). Ko se uredništvo svoji svobodi ni hotelo odreči, mu je nadškof Jeglič v pismu nasvetoval, naj se podredi cenzuri KTD-a, češ, da že naravna pamet zahteva, da bo pisatelj kočljive članke izročil „dobremu in dovolj izobraženemu prijatelju“ v presojo in da bi sicer utegnili škofijstvo „avtoritativno vmes poseči“ („DS v letu 1937“, str. 7.). Škofijstvo je res poseglo vmes: 2. avgusta 1937 je škof Rožman obsodil v „škofijskem listu“ stavek o heretikih. Po odstopu urednikov in po jalovih poskusih F. S. Finžgarja, da bi se DS obnovil, je navsezadnje KTD dobilo novega urednika, ki je — kajpada — moral sprejeti njegove pogoje.

Kot je torej videti, so se dogodki že od vseh začetkov normalno razvijali, brez vsakršnih kolebanj in zadržkov, da je nepomembnost in brezplodnost korespondence, ki se je medtem vršila med uredništvom pa med KTD in škofom, več kot očita.

Res je, kot ugotavlja J. Debevec, da se je korespondenca vrtela v prvi vrsti okrog vprašanja uredniške svobode. Ne gre pa pri tem reducirati ves spor samo na to vprašanje. Kajti res je tudi, da se vprašanje uredniške svobode sploh ne bi zastavilo, če ne bi bilo nezaupanja med založnikom in dejanskimi tvorcji revije, nezaupanja, ki nikakor ni slučaj, ampak je plod globljih idejnih in nazorskih divergenc. Kako je spričo tega iluzorno poudarjanje „katoliške enotnosti“, ki ga je polna vsa brošura in korespondenca bivših Dominsvetovcev, enotnosti, ki mora, če noče biti samo navidezna, počivati vendar na čisto določenih in jasno opredeljenih temeljih.

Vsemu temu principielnemu obravnavanju stvari so se tako sodelavci DS-a kakor KTD v korespondenci izognili. Izognila se je temu tudi brošura.

V spomenici z dne 30. 12. 1936 se Dominsvetovci obračajo na KTD, poudarjajoč potrebo, da si kot katoliški kulturni delavci izgrade odnos do vseh socialnih, političnih, gospodarskih, pa tudi filozofskih, etičnih in verskih vprašanj (glej „DS v letu 1937“, str. 5). S tem je bilo prav za prav že napovedano Kocbekovo „Premišljevanje o Španiji“. Zdelo se je, da se ostvarjajo prve klice svobodounnejšega in naprednejšega katoliškega družbenega nazora, čigar oblikovanje bo zahteva KTD-a po predcenzuri kvečjemu pospešila. Ta misel se je utrdila toliko bolj, ko je z novim letom začelo izhajati „Dejanje“, ki je za načelnega sodelavca DS-a edina mogoča in pozitivna likvidacija krize.

Ves potek reševanja krize, vsa korespondenca, ki se je izmenjala, kakor tudi brošura sama pa pomeni, s tem da omeji ves spor na uredniško svobodo ali nesvobodo, zastranitev principielnega, nadrejenega v korist manj principielnega, podrejenega.

Vpraša se še, kdo so bili ljudje, ki so vodili boj proti DS-u in katerih nazor se je uveljavil v KTD-u. Brošura — pisana v rokavicah — se tega komajda tu pa tam prav obzirno dotakne. Omenja sicer — v spomenici sodelavcev KTD-u z dne 30. 12. 1936 —, da izhajajo „nasprotstva proti Domu in svetu od strani nekaterih kulturno netvornih, neorientiranih in neodgovornih katoliških krogov...“ (str. 2.).

Malodane uginiti je treba, da gre tu za struji okoli „Straže v viharju“ in „Mladih borcev“; na enem samem mestu je omenjeno tudi ime g. univ. prof. dr. L. Ehrlicha. — Iz vsega poteka dogodkov se da sklepati, da cerkvena hierhija ni bila na strani katoliških kulturnih delavcev.

Vprašanje zase je moralna odgovornost „pred Bogom in Cerkvijo“ (pismo predsednika KTD-a uredništvu z dne 9. 5. 1937), ki jo ima bojda KTD in zaradi katere se ne more odreči predcenzuri v DS-u objavljenih člankov. Res je, da pomeni danes DS v bilančnih knjigah KTD-a pasivno postavko, lahko pa bi bilo tudi narobe. Verjetno je, da bi se v drugem slučaju kriza DS-a nekoliko drugače reševala. Res pa je tudi, da se dá vsaj v enaki meri govoriti tudi o moralni odgovornosti tistih, ki so bili — „pred Bogom“ — dejanski lastniki revije, bivših sodelavcev Doma in sveta.

Danes je, kot se zdi, kriza Doma in sveta na svojski način rešena. Nesprotij med založnikom in uredništvom ni. KTD ima zdaj revijo svoje „literarno-estetske smeri“, kot si jo je želelo. Vse to pa seveda ne more preprečiti, da ne bi današnji Dom in svet pomenil v razvoju te katoliške revije ne samo zastoja, ampak korak nazaj.

Drago šega.

Dom in svet v l. 1937.

Brošura o krizi v uredništvu in sotrudništvu „Doma in sveta“ objavlja zgodovinsko gradivo o tem dogodku, toda gradivo samo, ne da bi skupina književnikov, ki so se morali umakniti iz revije, podala kakšno pojasnilo, a kamoli razkritje o močeh, ki so tu šahirale z njimi. Kljub tej gesti sotrudnikov, ki je morja prelahočutno lojalna nasproti katoliški skupnosti med Slovenci in celo nasproti njenemu političnemu taboru, se v tem skopem in zelo previdno podanem gradivu tu in tam bero imena, ki razodevajo izrazito politično ozadje tega dogodka. Toda pisci brošure so to ozadje hoteli zamolčati, zato ga tu ni razkrivati in ne ugibati o njem. Edino zaslužno in prepričevalno bi bilo, če bi bili to delo opravili sami. Bilo je nemara celo njihova dolžnost, ki je najbrže niso izpolnili zaradi nevarnega in pretiranega smisla za skupnost in disciplino, ki ga v naši katoliški javnosti poznamo.

Kdor je nadalje prebiral ta zvezek, ki je nastal iz boja nekdanjih urednikov za redaktorsko svobodo nasproti založbi Katoliškega tiskovnega društva, in sicer kdor ga je prebiral ravno z zanimanjem za pravo pisateljsko svobodo, se je moral nekajkrat zdrzniti nad predstavo, ki jo je o notranji svobodi pisatelja in o nedotakljivih rečeh njegovega poklica imelo že to v svobodi ogroženo in omejeno uredništvo samo. Kajti na prehodu s sedme strani na osmo stoji stavek, ki je glede tega zelo poučen. „Kljub temu, da se ti članki ne dotikajo teoloških vprašanj, uredništvo v kočljivih primerih išče pomoči in sveta pri sotrudnikih teologih in prijateljih in se tako skuša izogniti neljubim pomotam.“ Na deseti strani pa pišejo nekdanji uredniki „Doma in sveta“ vnovič: „Uredništvo... je v vseh primerih, kjer se je zdelo, da zahteva ta ali oni spis posvetovanja in korekture, zlasti če bi se bistveno ali slučajno dotikal sfere dogmatičnih resnic, pritegnilo k sodelovanju sotrudnike ali prijatelje, ki jih je smatralo za najbolj sposobne v enem ali drugem oziru.“

Vsak pisatelj ima za svojo svobodo, da sme bodisi v miselnih člankih, bodisi v umetni obliki izpovedati tisto, kar mu o življenju in svetu govorita njegova pamet in ves njegov čut. In njegova svobodna dolžnost je izpovedati vse to, a tudi samo to in nič drugega. In zdaj zgodba pisatelja-člankarja, ki jo skozi besede imenovanega uredništva jasno vidim pred samo: Spisal je članek o umetnosti, ki